

Cenzura u školskim knjižnicama

Ravlić, Anja

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:490824>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA KOMUNIKACIJSKE I INFORMACIJSKE ZNANOSTI
IZVANREDNI STUDIJ BIBLIOTEKARSTVA
ak. god. 2022./2023.

Anja Ravlić

Cenzura u školskim knjižnicama

diplomski rad

Mentorica: dr.sc. Mihaela Banek Zorica, red. prof.

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

Uvod	1
1. Cenzura.....	3
2. Kratki pregled cenzure kroz povijest.....	4
3. Razlozi cenzure u školskim knjižnicama	11
3. 1. Erotski i pornografski sadržaji.....	13
3. 2. Nasilje i kriminalne radnje.....	15
3. 3. Odudaranje od društvene ideologije	17
3. 4. Diskriminacija	21
4. Načini vršenja cenzure u knjižnicama.....	23
4.1. Nabavna politika.....	23
4.2. Izlučivanje knjiga iz knjižničnoga fonda i zatvoreni fondovi	24
4.3. Uskraćivanje informacija o knjigama i nadzor nad korisnicima	25
4.4. Autocenzura.....	25
4.5. Knjižničar kao cenzor	26
5. Cenzura u školskim knjižnicama danas.....	30
Zaključak.....	32
Literatura	33
Sažetak	36
Summary	37

Uvod

Ljudi su već od samoga početka pismenosti shvaćali moć knjiga. Knjigu se smatralo izvorom znanja, Božjim darom, Božjom riječi, ključem napretka čovječanstva, magičnim predmetom, relikvijom... Samim time, svjesni moći i utjecaja koji knjiga može imati, ljudi su vrlo rano počeli s pokušajima kontrole njezina sadržaja. Ovo se posebno odnosilo na nositelje vlasti, i svjetovne i religijske, koji su u mogućnosti brzog širenja ideja preko knjiga vidjeli ozbiljnu prijetnju svojoj moći te su stoga na različite načine vodili borbu protiv njih. Zabrane prodavanja, kupovanja i posuđivanja knjiga, popisi zabranjenih knjiga, „čišćenja“ problematičnih dijelova knjiga, progoni i kažnjavanja njihovih autora samo su neki od inače brojnih i, mora se priznati, iznimno kreativnih načina kontrole pisane riječi.

Iako cenzuru uglavnom provode nositelji vlasti, nije rijetkost da i „obični ljudi“ pokušaju ishoditi zabrane knjiga koje smatraju nepoželjnima, posebice u zapadnim zemljama u novije vrijeme. To je posebno čest slučaj kada su u pitanju knjige za djecu ili adolescente, knjige koje se nalaze na popisima lektire te knjige koje su učenicima dostupne za posudbu u školskim i narodnim knjižnicama jer svi osjećaju potrebu zaštititi one najmlađe od sadržaja koje smatraju neprimjerenima ili pak opasnim.

Iako je s jedne strane sasvim razumljivo da odrasli žele zaštititi djecu od sadržaja za koji smatraju da bi za njih mogao biti neprimjeren ili potencijalno čak i štetan, dječji knjižničari ipak moraju poštivati pravo na slobodan pristup informacijama, znanju i uslugama kako je navedeno u IFLA-inom dokumentu „IFLA Global Vision Report Summary“ („Izvještaj IFLA-ine globalne vizije“). „Dječji knjižničari trebaju pokazati kulturne kompetencije te ne smiju dozvoliti da se prema osobnim stavovima i mišljenjima određuje koja djeca u lokalnoj zajednici mogu dobiti knjižničku uslugu, koji programi se nude ili kako se građa bira, prezentira i daje na korištenje.“¹

Međutim, knjižničari u školskim knjižnicama često se susreću s velikim izazovima kada je u pitanju poštivanje ovoga prava. U prošlosti su svjetovne i vjerske vlasti redovito cenzurirale sadržaje namijenjene djeci, dok u zapadnim zemljama danas to uglavnom čine različite organizacije i udruge građana. Nažalost, ponekada i sami knjižničari preuzimaju ulogu cenzora

¹ IFLA-ine smjernice za knjižnične usluge za djecu od rođenja do 18 godina, lipanj 2018. // International Federation of Library Associations and Institutions. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children-aged-0-18-hr.pdf> (6. 9. 2023.)

zbog straha od mogućih problema i sukoba ili pak zbog protivljenja sadržaja knjige njihovim osobnim stavovima i uvjerenjima.

U ovom radu obradit će se problem cenzure u školskim knjižnicama. Ukratko će se objasniti sam pojam cenzure, sažeto će se izložiti njezina povijest, navest će se razlozi kojima se opravdava njezino provođenje u školskim knjižnicama i sadržaji koji se najčešće cenzuriraju te uobičajeni načini njezina provođenja. Kroz rad će biti navedeni brojni primjeri cenzuriranja ili pokušaja cenzuriranja djela dječje književnosti ili onih koji nisu nužno napisani za djecu, ali se nalaze na popisima lektire, u čitankama i udžbenicima te samim time i u školskim knjižnicama. Na kraju rada bit će riječi o najčešće cenzuriranim knjigama danas te načinima na koje se pojedinci i udruge pokušavaju boriti protiv cenzure.

1. Cenzura

Hrvatska enciklopedija cenzuru definira kao „sustav administrativnih mjera koje poduzimaju državne, vjerske, stranačke i druge vlasti protiv objelodanjivanja, čitanja, širenja i posjedovanja, slušanja i gledanja nepoćudnih i za društvo opasnih tiskanih i rukopisnih knjiga, filmova, videokaseta i slične građe te radijskih i televizijskih emisija, kazališnih predstava i dr.“²

Aleksandar Stipčević u „Cenzuri u knjižnicama“ donosi sličnu definiciju te cenzuru određuje kao „(...) sustav mjera koje poduzimaju vlasti ili oni koji tu vlast predstavljaju, za sprječavanje javnog iznošenja ideja i mišljenja koje vlasti drže oprečnim svojim interesima, odnosno onim moralnim i društvenim normama koje vrijede u određenoj sredini i vremenu (...).“³

Ove dvije definicije kao subjekta cenzure podrazumijevaju institucionalne društvene aktere, odnosno aktere koji „posjeduju moć kroz društvene institucije moći“⁴, npr. državni organi, vjerske vlasti, vojne institucije i sl. Međutim, cenzuru ponekad provode i tzv. neinstitucionalni društveni akteri, tj. pojedinci, udruge, sindikati itd.

Matija Panić u radu naslovljenom „Cenzura odozdo“ predlaže sljedeću, malo širu definiciju: „Cenzura je nastojanje da se uspostavi kontrola nad javnom cirkulacijom neprihvatljivog sadržaja koji je takvim određen na temelju prethodne kvalitativno-političke procjene koju, prema vlastitim kriterijima, provode institucionalni i neinstitucionalni društveni akteri s ciljem oblikovanja sužene javnosti.“⁵ Panić nadalje pojašnjava kako se riječ „nastojanje“ koristi kako bi se razlikovala uspješnost cenzure od njezine biti te kako je sama definicija izražena „općenitije kako bi obuhvatila što širi spektar pojedinačnih manifestacija fenomena cenzure.“⁶

Prema oblicima u kojima se najčešće pojavljuje, cenzuru je moguće podijeliti na preventivnu, suspenzivnu i autocenzuru. Preventivna cenzura, kao što joj samo ime kaže, provodi se prije

² Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (4. 7. 2023.)

³ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 30.

⁴ Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 29. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> (7. 7. 2023.)

⁵ Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 30. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> (7. 7. 2023.)

⁶ Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 30. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> (7. 7. 2023.)

nego što djela uopće dođu na police knjižnica ili knjižara, na internetske stranice i sl., ovisno o tipu same građe. Ona se može očitovati u različitim oblicima, kao što su nadzor rada nakladnika i tiskara, obveza slanja radova na „pregled“ prije samoga izdavanja, uskraćivanje financijske potpore i sl. Autocenzuru provodi sam autor kako bi izbjegao neželjene posljedice, dok suspenzivna cenzura uključuje niz postupaka kojima se nastoji prepraviti, zaplijeniti, uništiti ili zabraniti „problematične“ tekstove ili pak kazniti njihove autore.⁷

2. Kratki pregled cenzure kroz povijest

O cenzuri u starim civilizacijama Bliskoga istoka nema puno podataka, no može se zaključiti da oko nje nije bilo puno problema jer nije bilo niti potrebe za njezinim provođenjem. S obzirom na relativno malen broj pismenih ljudi nije bilo teško kontrolirati napisano, ali i zbog samog uređenja država teško da bi se itko usudio napisati nešto što se protivi zakonu ili svjetonazoru.

Osim ratnih razaranja i spaljivanja knjižnica, jedan od najstarijih zabilježenih primjera cenzure u povijesti potječe iz Kine iz 213. godine pr. Kr. Car Ch'in Shih Huang-ti, potaknut idejom svoga savjetnika Li Ssua, naredio je da se spale sve knjižnice u carstvu osim one u samoj carskoj palači te je dao kazniti njihove autore.⁸ S obzirom na to da se ova metoda, nažalost, pokazala učinkovitom brojni su vladari kroz povijest kopirali ovaj potez.

U antičkoj Grčkoj u 5. stoljeću prije Krista Protagora je protjeran iz Atene zbog knjige „O bogovima“ u kojoj je posumnjao u postojanje bogova. U Rimu je sličnu sudbinu za vrijeme cara Augusta doživio veliki pjesnik Ovidije. Zbog „uzrokovanja nemoralna u društvu“ knjige su mu izbačene iz knjižnica, a on je protjeran iz Rima.⁹ August je također i prvi spalio knjigu iz političkih razloga, a autor je nakon navedenog počinio samoubojstvo.¹⁰

⁷ Cenzura. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (7. 7. 2023.)

⁸ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str. 137. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

⁹ Cenzura. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (16. 7. 2023.)

¹⁰ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str. 137. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

U kasnoj antici, u vrijeme progona kršćana, „progonjene“ su i knjige koje su promovirale kršćanstvo, a kada je kršćanstvo postalo državnom religijom, u nemilosti su se našle knjige suprotnog sadržaja. Na taj je način uništena i aleksandrijska knjižnica, a „njezinim pljačkanjem i spaljivanjem uništeno je najveće kulturno-povijesno svjedočanstvo grčko-rimske civilizacije“.¹¹

Tijekom srednjeg vijeka Crkva je imala nadzor nad proizvodnjom i raspacavanjem knjiga, a u 5. je stoljeću objavila i popis „De libri recipiendis et non recipiendis“, međutim nije ga kasnije nadopunjavala. Krajem srednjega vijeka spaljivanja knjiga postajala su češća, a uobičajena je bila i praksa „čišćenja“ knjiga, odnosno uklanjanja spornih dijelova teksta. „A. Stipčević ističe da je najviše tekstova tijekom srednjeg vijeka očišćeno inicijativom samih prepisivača, a rjeđe odlukom crkvenih vlasti ili sveučilišta.“¹² Zanimljivo je za napomenuti da su se zabranjene knjige ponekad čuvale u knjižnicama ili arhivima. Razlog tomu bilo je čuvanje dokaza protiv autora, no na taj su način brojne „nepodobne“ knjige zapravo sačuvane.¹³

Izumom tiskarskog stroja sredinom 15. stoljeća kontrola nepoželjnih knjiga postaje zahtjevniji posao. Kako je rastao ukupan broj knjiga, tako je rastao i broj zabranjenih knjiga koje sada više nije bilo tako lako uništiti. Crkva je, stoga, uvela preventivnu cenzuru, odnosno knjige su se morale predati na pregled prije tiskanja. „Već 1479. zabilježena je prva intervencija rimskoga pape protiv tiskanja nepoželjnih knjiga, a 1487. papa Inocent VIII. objelodanjuje bulu pod naslovom „Inter multiplices“, koja nagovještuje strogo stajalište Crkve prema nekontroliranomu tiskanju knjiga. Papa Aleksandar VI. bulom istoga naslova 1501. ozakonjuje preventivnu cenzuru.“¹⁴ Autori su, dakle, prije objavljivanja morali poslati knjige na pregled. Ako su mogle biti tiskane, dobivale su oznaku *imprimatur* (neka se tiska) ili *nihil obstat* (nema zapreke). Te su se oznake navodile u knjizi uz imena cenzora.“¹⁵

¹¹ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str. 137. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹² Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.138-139. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹³ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.138-139. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹⁴ Cenzura. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (16. 7. 2023.)

¹⁵ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije

Prema Hebrang Grgić, „šesnaesto je stoljeće prekretnica u povijesti cenzure - crkva je izgubila kontrolu nad radom tiskara, morala je donositi strože propise i zakone, a prekršitelje kažnjavati.“¹⁶ Hebrang Grgić nadalje ističe kako su za 16. stoljeće bila karakteristična četiri osnovna mehanizma cenzure - preventivna cenzura, spaljivanje knjiga, popisi zabranjenih knjiga i obvezatni primjerak.¹⁷

1520. godine Martin Luther spalio je bulu kojom ga papa osuđuje, nakon čega je crkva započela sa spaljivanjem njegovih knjiga, a „slijedila su brojna spaljivanja - katolici su spaljivali protestantske knjige i obratno“¹⁸, a ni židovske knjige nisu bile pošteđene ovakvog tretmana.

Prve popise zabranjenih knjiga izdavali su svjetovni vladari (Henrik VIII. 1526. objavljuje prvi takav popis), no vrlo brzo i Crkva je uvidjela da je to efikasan mehanizam u borbi protiv nepoželjnih knjiga te 1559. objavljuje danas zloglasni „Index librorum prohibitorum“ („Indeks zabranjenih knjiga“) koji je naknadno nadopunjavan novim naslovima. Knjige koje su bile navedene u Indeksu nisu se smjele naći na policama ni privatnih ni javnih knjižnica. Nekoliko desetljeća kasnije, 1593. godine, isusovac Antonio Possevino objavljuje djelo „Bibliotheca selecta“ u kojemu je popisao djela koja se smiju čitati. „Tim je djelom i s Indeks librorum prohibitorum koji je doživljavao stalno nova i ažurirana izdanja, Crkva postavila čvrste brane nabavnoj politici u knjižnicama i time odredila njihovu potpunu podređenost nesmiljenoj protureformatorskoj politici koju je u to vrijeme vodila.“¹⁹ Stipčević ističe kako su postojala dva važna razloga za sastavljanje popisa zabranjenih knjiga. Prvi je bio potreba da se vjernike/građane upozori koje su knjige štetne, opasne, pogrešne i sl. te se, stoga, ne smiju kupovati, prodavati, čitati, posuđivati i sl. „Drugi ne manje važan razlog jest namjera da se izbije iz ruku pojedinaca argument da nisu znali da je ova ili ona knjiga, odnosno kategorija

Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.140. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹⁶ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.140. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹⁷ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.140. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹⁸ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.140-141. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

¹⁹ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 6.

knjiga, štetna i opasna po vjeru, državu itd., pa su je, eto, u svom neznanju i neobaviještenosti držali u kućama, čitali i dali je drugima na čitanje.“²⁰

Obvezni primjerak, s druge strane, danas je poznat kao mehanizam kojim se uspješno skupljaju i čuvaju vrijedna djela, međutim u svojim je začetcima imao drukčiju ulogu. Naime, francuski kralj Franjo I. donio je 1537. godine „Naredbu iz Montpelliera“ kojom se propisuje obavezno slanje primjerka knjige kraljevskoj knjižnici.²¹ Jedna od namjera „Naredbe“ doista je i bila skupljanje svih značajnih djela na jednom mjestu, no druga je bio kontrola.

U narednim stoljećima cenzura je još bila uvijek u punom zamahu. Mnogi vladari objavljuju svoje popise zabranjenih knjiga, provode spaljivanja nepoćudnih knjiga te čišćenja onih s problematičnim dijelovima. Napoleon 1811. smanjuje broj tiskara u Parizu sa 400 na 60, 1851. zločinom se proglašava prodaja knjiga političkog sadržaja bez prethodnog dopuštenja vlasti, a 1857. godine „Madame Bovary“, „Cvjetovi zla“ i „Tajne naroda“ završavaju i na sudu. 1870. u pariškoj Nacionalnoj knjižnici stvoren je zatvoreni fond nazvan pakao (l'enfer). U Austrijskoj Carevini cenzura se također strogo provodila. Rukopisi su se detaljno pregledavali prije tiskanja, a za svaki slučaj, i nakon tiskanja knjiga bi se još jednom pregledala prije nego se pusti u prodaju. „Prema zakonu o cenzuri iz 1816. godine knjige su se klasificirale u četiri skupine. One koje su dobile oznaku admittitur mogle su se odmah prodavati, one s oznakom transeat mogle su se prodavati, ali ne i izlagati u izložima ni reklamirati. Knjige označene s erga schedam imale su više "lošeg" nego dobrog sadržaja pa su se mogle posuđivati samo uz posebno dopuštenje ovlaštenih tijela. Najopasnije su bile knjige s oznakom damnatur - one se nisu smjele tiskati ili, ako su već bile tiskane, raspačavati.“²²

U 19. stoljeću u Europi se počinju otvarati prve pučke knjižnice koje nailaze na snažan otpor, posebno u Engleskoj, a i u 20. st. cenzura je još uvijek bila itekako prisutna. 1933. u Berlinu su ritualno spaljene brojne knjige. Lenjinova supruga, Nadježda Krupskaja, izrađivala je popise knjiga koje bi trebalo izbaciti iz knjižnica. Staljin je također objavio nekoliko popisa

²⁰ Stipčević, A. O savršenom cenzoru iliti praktički priručnik za borbu protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994. Str. 97.

²¹ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.141 Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

²² Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.145. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

nepoželjnih knjiga, a i u Italiji i Njemačkoj popisi zabranjenih knjiga nisu bili nepoznanica.²³ Također, izbacivanje nepoželjnih ili neprimjerenih dijelova iz knjiga bila je uobičajena praksa u totalitarnim režimima koju je započeo Lenjin, a spaljivanja knjiga i progoni autora također nisu bili rijetkost.²⁴

Što se tiče Hrvatske, Hebrang-Grgić navodi kako „ne postoji nikakav povijesni dokaz da je neka knjiga u hrvatskim zemljama u srednjem vijeku bila formalno zabranjena.“²⁵ No, i do ovih su prostora stizale vijesti da je neka knjiga zabranjena pa se pazilo na to da se takve knjige ne nađu u crkvenim knjižnicama.

U Zadru su 1553. godine na lomači spaljene židovske knjige, a spaljivanja su zabilježena i u drugim dijelovima Hrvatske. Međutim, poznati su i brojni slučajevi čuvanja zabranjenih knjiga u knjižnicama, uglavnom kako bi se mogle proučiti te kako bi se moglo uspješnije boriti protiv njih. U dijelovima Hrvatske koji su bili pod Mletačkom vlašću cenzura se itekako provodila, no u onima „koji nisu bili pod mletačkom vlašću propisi o cenzuri nisu bilo toliko strogi, a može se pretpostaviti da cenzori katkad nisu ni čitali rukopise autora za koje su bili sigurni da žive »u skladu s vjerom i dobrim običajima.«“²⁶

U „Indeksu zabranjenih knjiga“ („Index librorum prohibitorum“) našla su se i djela hrvatskih autora Petra Pavla Vergerija, Matije Vlačića Ilirika, Matije Grbića, Pavla Skalića, Grgura Šibenčanina, Mavra Orbina, Matije Frkića, Markantuna de Dominisa i Franje Petrića. Zanimljivo je kako su djela domaćih autora pisana latinskim jezikom bila na popisima zabranjenih knjiga, no djela hrvatskih pisaca pisana hrvatskim jezikom nisu doživjela istu sudbinu. „U crkvenim popisima zabranjenih knjiga nema niti jedne knjige napisane na

²³ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.145-146. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

²⁴ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.146. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

²⁵ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.147. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

²⁶ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.147-148. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

hrvatskom jeziku."²⁷ Međutim, knjige hrvatskih autora znale su se naći na popisima zabranjenih knjiga izdanih od strane svjetovnih vlasti, a nerijetko su i crkvene i svjetovne vlasti znale angažirati Hrvate na cenzuriranju hrvatskih knjiga. „Tako su poslove cenzure među ostalima obavljali i Bartol Kašić, Ivan Dživo Držić, Antun Bogdanović, a najviši položaj među cenzorima hrvatskih knjiga imao je ugledni dubrovački diplomat, znanstvenik i filozof Stjepan Gradić, koji je bio upravitelj Vatikanske knjižnice i stručni savjetnik za cenzuru u Kongregaciji za Indeks.“²⁸

U vrijeme hrvatskog narodnog preporoda situacija je također bila poprilično loša. „U to je vrijeme u rijetko kojoj europskoj zemlji cenzura imala tako teške posljedice za pisanu riječ kao u Hrvatskoj - knjižna proizvodnja na hrvatskom jeziku tek se počela razvijati, a našla se na udaru jednog od najsavršenijih cenzorskih sustava.“²⁹ Već je opisano kako je izgledala austrijska cenzura, a preporodne ideje bile su poprilično opasne za vladajuće, stoga su djela hrvatskih pisaca bila posebna meta.

U 20. st. hrvatski su se pisci i njihova djela još uvijek borili s cenzurom. Za vrijeme Države Srba, Hrvata i Slovenca zatvarane su knjižnice i čitaonice koje su nosile hrvatsko ime, u NDH su se iz fondova izbacivale knjige na ćirilici i srpskom jeziku, a objavljivani su i popisi zabranjenih knjiga. Vlasti Nezavisne Države Hrvatske izdale su 19. srpnja 1941. „Upozorenje školskim knjižnicama“ koje je nalagalo da se iz fondova školskih knjižnica moraju izlučiti „sve knjige pisane u srpskom duhu, štampane ćirilicom, a koje nemaju znanstveni ili strogo stručni sadržaj.“ 1941. objavljenja je i „Naredba o izlučivanju knjiga iz školskih knjižnica“ s detaljnijim objašnjenjima. Međutim, „bez obzira na sve upute i propise, hrvatski knjižničari za vrijeme NDH nisu provodili veća čišćenja knjižnica.“³⁰

²⁷ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.149. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

²⁸ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.150. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

²⁹ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.151. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

³⁰ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.152-153. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

8. travnja 1947. donesen je „Zakon o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampe“ kojim se propisuje da se nijedna knjiga ne smije tiskati bez prethodnog odobrenja Ministarstva prosvjete. 4. kolovoza 1948. godine objavljen je „Pravilnik o izdavanju i raspačavanju omladinske i dječje književnosti i štampi u NRH“ prema kojemu svi izdavači moraju Ministarstvu prosvjete dostavljati izdavačke planove dječjih knjiga. Također, istim pravilnikom zabranjena je prodaja dječjih knjiga izdanih za vrijeme okupatora.³¹

Ni u narednim godinama situacija nije bila ništa bolja. Tiskanje nepoželjnih knjiga bilo je gotovo onemogućeno, autori su se kažnjavali, a uveden je i poseban oblik cenzure – odluke radnika u tiskarama da neće tiskati određene knjige. „»Odluke« radnika bile su samo paravan za nemilosrdno provođenje cenzure, a najbolji dokaz za to jest činjenica da su upravo radnici u tiskarama ponekad uspijevali otisnuti manji broj primjeraka zabranjene publikacije.“³²

Za vrijeme srpske agresije na Hrvatsku na udaru su se, očekivano, našle i knjige i knjižnice. „Tijekom srpske agresije uništeno je ili oštećeno ukupno 66 knjižnica u Hrvatskoj - u Vukovaru, Vinkovcima, Osijeku, Iloku, Sisku, Pakracu, Zadru, Dubrovniku i drugim napadnutim gradovima.“³³

S druge strane, u svibnju 1992. godine donesen je „Obvezatni naputak o korištenju fonda u školskim bibliotekama“ temeljem kojeg su se iz knjižnica otpisivale dječje knjige na ćirilici i/ili ekavici. Taj je naputak „bio jedna od institucionalnih poluga ideološkog i jezičnog čišćenja fondova školskih, a ponekad i narodnih knjižnica koje se provodilo u Hrvatskoj narednih godina.“³⁴

U 21. stoljeću u demokratskim zemljama cenzure službeno nema, međutim u praksi je situacija znatno drukčija.

³¹ Hebrang Grgić, I. Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 3(2000), Str. 123. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10834/1/306575%20Hebrang%20Grgi%C4%87VBH2000.pdf> (17. 7. 2023.)

³² Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.154. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

³³ Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str.156. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

³⁴ Hamersak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 77.

3. Razlozi cenzure u školskim knjižnicama

Kako su se knjige oduvijek smatrale moćnima i samim time potencijalno opasnim, od najranijih vremena postojala je briga da takve knjige ne dođu u pogrešne ruke, a jedne od takvih su i dječje. Leona Širac u članku „Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova“ tvrdi kako se takva briga javila već u staroj Grčkoj te se tijekom godina institucionalizirala, pa tako od kraja 19. stoljeća u javnim knjižnicama već postoje dječji odjeli oslobođeni knjiga neprimjerenog sadržaja.³⁵

Aleksandar Stipčević u „Sudbini knjige“ navodi kako su još „stari Grci na temelju iskustva iz svakodnevnog života zaključili da svi ne trebaju sve čitati jer nisu baš svi ljudi tako pametni i obrazovani da bi mogli razumjeti pravi smisao onoga što u knjigama piše.“ Aristotel je tako smatrao da erotska poezija, ali i komedije općenito loše utječu na mlade ljude. Platon je pak primijetio kako Homer i Heziod pišu o ratovima i svađama između ljudi i bogova, a kako se bogovi ponašaju neprimjerenom, ne bi se smjelo dopuštati da mladi ljudi slušaju takve priče. Platon „prigovara tim pjesnicima što opisuju nevjere među bogovima, kukavičluk, lukavosti prijetvornost pojedinih junaka i tako usađuju u duše mladih ljudi ideje koje mogu nanijeti državi nenadoknadivu štetu“. On, stoga, smatra da, osim što takvu literaturu treba zabraniti, i takve pjesnike treba protjerati iz društva.³⁶

Rimljanin Marko Fabije Kvintilijan, učitelj govorništva, u svom djelu „Institutio oratoria“ došao je do sličnoga zaključka. Smatrajući da su „grčki liričari često suviše slobodni“, naglašavao je kako je potrebno ne samo pažljivo odabrati pisce, nego i odlomke njihovih djela koje će se davati mladima za čitanje u školama.³⁷

Marijana Hameršak i Dubravka Zima u knjizi „Uvod u dječju književnost“ navode kritike upućene dječjoj književnosti u literaturi u 19. i 20. st.: „Nije nevažno podsjetiti da se dječju književnost, primjerice, na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće optuživalo da »ne donša ‘odlike’ u školi, već je sreća ako ne donese ‘drugoga reda’ (Dvorniković, 1893: 545), ugrožava i istiskuje usmeno pripovijedanje, „napreže odviše oči, a radi mirovanja škodi čitavom organizmu«, da djeci zbog beletristike postaju »i lekcije odvratne, jer je čitanje lagano i ugodno, a za svladavanje lekcija treba ustrajnosti i dosta truda« (Pešut, 1907: 49). Prijepornim se smatralo i

³⁵ Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // *Jat – časopis studenata kroatistike* 1, 3(2017), str. 13. Dostupno i na: <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

³⁶ Stipčević, A. *Sudbina knjige*. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 141-142.

³⁷ Stipčević, A. *Sudbina knjige*. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 142.

to što se čita samo »zbog događaja koji se opisuju dočim osobe, njihovo djelovanje i značaj ne djeluju na djecu ‘tako reći ništa’« (Pešut, 1907: 49). »Najveći je pako prigovor taj što se u knjigama rijetko kad opisuju istiniti događaji i prilike života. Sve je tamo pretjerano i uljepšano« (Pešut, 1907: 49)“.³⁸

Cenzori u školskim knjižnicama u današnje vrijeme najčešće se vode dvama kriterijima – kvalitetom te moralnom ispravnošću literature. S jedne je strane sasvim razumljivo da će se za školske knjižnice pokušati odabrati kvalitetne knjige na temelju kojih će učenici naučiti razlikovati lijepu književnost od šunda, međutim u novije vrijeme ova se podjela sve više problematizira jer je postalo jasno da se kriteriji vrednovanja većinski temelje na stavovima samo jedne društvene skupine, bijelih muškaraca, koji nerijetko priče marginaliziranih skupina ili pojedinaca ne prepoznaju kao značajne i vrijedne.

Kriterij moralne ispravnosti također je problematičan, iz očitih razloga. Praktički svaki pojedinac na ovom svijetu ima svoj stav o tome što je moralno ispravno, a što ne, stoga nije ni najmanje iznenađujuće da se konstantno vode polemike oko takvih pitanja, posebice kada su u pitanju djeca.

Također, još jedan problem koji se pojavljuje pri cenzuriranju prema bilo kojem od ovih kriterija nametanje je vlastitih stavova. „Ovakvim se pokroviteljskim postupkom odrasla osoba postavlja na viši položaj spram učenika i zauzima apriorni stav da je ona pametnija, iskusnija te da točno zna što je učeniku potrebno za obrazovanje i intelektualni razvoj, čime mu se šalje štetna poruka da mora biti pasivan i pokorno slušati autoritet, a ne samostalno kritički promišljati o onome što čuje.“³⁹

Najčešći razlozi zbog kojih se knjige smatraju neprimjerenima i suočavaju s cenzurom su erotski i pornografski sadržaji, nasilje i kriminalne radnje, odudaranje od društvene ideologije te diskriminacija.

³⁸ Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 51.

³⁹ Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // Jat – časopis studenata kroatistike 1, 3(2017), str. 13. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

3. 1. Erotski i pornografski sadržaji

Jedan od najčešćih razloga povlačenja ili pokušaja povlačenja knjiga s policama školskih knjižnica upravo su erotski i pornografski sadržaji. Iako se većina slaže da takvima nije ni mjesto na policama školskih, posebno osnovnoškolskih knjižnica te se ustvari iznimno rijetko pravi erotski i pornografski sadržaji tamo i zateknu, problem nastaje kada pojedinci ili češće organizirane skupine pojedinaca djeluju na temelju svojih moralnih uvjerenja. Mnoga su se djela koja danas smatramo klasicima svjetske književnosti našla na meti cenzora upravo zbog navodnih erotskih i pornografskih sadržaja.

„Gospođa Bovary“ („Madame Bovary“) francuskog književnika Gustava Flauberta smatra se jednim od najboljih realističkih romana, no ni ona nije izbjegla cenzuru. Preljub, samoubojstvo te težnja naslovne junakinje za „višim ciljevima“ koje joj majčinstvo i brak nisu mogli ispuniti bili su previše za francuske čitatelje i kritiku te je Flaubert čak i završio na sudu. „Gospođi Bovary“ pripisivalo se da je nemoralna, seksualno eksplicitna, opscena itd. Međutim, kako to obično biva, kontroverze koje se vežu uz roman izazvale su zanimanje javnosti te samim time podigle popularnost „Gospođe Bovary“. Roman na kraju ipak nije osuđen, no to ne znači da su pokušaji cenzure tu završili. 1864. „Gospođa Bovary“ uvrštena je u vatikanski „Indeks zabranjenih knjiga“, a zabrane su se nastavile i dugo u 20. stoljeće (npr. 1954. godine američka „Organizacija za pristojnu književnost“ stavila ga je na svoju crnu listu).⁴⁰

„Uliks“ Jamesa Joycea doživio je sličnu sudbinu. Američko „Društvo za borbu protiv nemorala“ pokrenulo je sudski postup protiv romana zbog povrede morala. „Uliks“ je doista i osuđen te su urednici svaki morali platiti kaznu od 50 dolara, a zabranjeno je i daljnje objavljivanje u časopisu „Little Review“ u kojemu je roman izlazio u nastavcima. Roman se ponovno našao na optuženičkoj klupi kada je jedan izdavač u New Yorku zanemario zabranu izdavanja, no ovoga puta sudsku spor završio je u korist romana.

„Uliks“ je i u Velikoj Britaniji nailazio na osporavanja. Mnogi su smatrali da je roman nepristojan, nemoralan, seksualno eksplicitan, vulgaran, no oni koji su ga željeli čitati, uspijevali su doći do primjeraka čak i u vrijeme kada je bio zabranjen. Ipak, treba istaknuti

⁴⁰ Brajković, M. Osparavane knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 22-23. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

zanimljiv podatak da je carinska služba u Engleskoj, u vrijeme dok je „Uliks“ tamo još bio zabranjen, zaplijenila 1923. godine zaplijenila 499 primjeraka romana te ih potom spalila.

„Dnevnik Anne Frank“ također je tijekom godina doživio brojne pokušaje cenzure. Najčešći su razlog bili navodni seksualni sadržaji, iako su ponekad zabrane (ili barem pokušaji zabrana) dolazili i iz političkih ili vjerskih razloga (npr. u Libanonu je 2010. godine knjiga zabranjena jer pozitivno govori o cionizmu i Izraelu). U američkoj saveznoj državi Virginiji knjiga je zabranjena jer sadrži previše seksualnih poruka te stoga nije primjerena za djecu školske dobi (iako ju je napisala djevojčica školske dobi). U Michiganu je pokušaj zabrane iz istih razloga neslavno prošao. Jedna je majka podnijela zahtjev školskom odboru da se „Dnevnik Anne Frank“ izbací s popisa lektire, međutim školski odbor odbio je navedeni zahtjev, a „Nacionalna koalicija protiv cenzure“ također ga je podržala u toj odluci. U Alabami je pak problem s „Dnevnikom Anne Frank“ bio to što je navodno previše depresivan.⁴¹

Omiljena lektira srednjoškolaca, roman „Lovac u žitu“ Jeromea Davida Salingera, ujedno je i jedna od najosporavanijih knjiga ikada. Seks, alkohol, nasilje, prostitucija, vulgarnost, buntovništvo samo su dio razloga zbog kojih je ovaj roman od svoga objavljivanja 1951. godine bio na meti kritika roditelja te raznih udruga koje su ga željele maknuti s polica školskih knjižnica (a često u tome i uspijevale). „Oni koji su se zalagali za cenzuru romana nisu htjeli priznati da mladi provode svoje slobodno vrijeme onako kako ga provodi i Holden. Alkohol, seks, opijanje, pušenje, ljubavni problemi su dio svijeta mladih ljudi, isto kao i nedoumice o svijetu koje proganjaju glavnoga junaka.“⁴²

„Kćeri američke revolucije“ tražile su povlačenje „Tarzana“ iz knjižnica jer naslovni junak i njegova partnerica Jane nisu u braku. „Plodovi gnjeva“ Johna Steinbecka bili su na udaru raznih udruga roditelja zbog pornografije, vulgarnosti, političke ideologije itd. U novije vrijeme romani Johna Greena, među tinejdžerima iznimno popularnoga pisca, također se često nalaze na meti zabrinutih roditelja.⁴³

⁴¹ Brajković, M. Osparavane knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 16-17. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

⁴² Brajković, M. Osparavane knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 23. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

⁴³ Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 39. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> (7. 7. 2023.)

I brojna djela domaće književne produkcije doživjela su sličnu sudbinu. 2013. godine Udruga za promicanje obiteljskih vrijednosti „Blaženi Alojzije Stepinac“ i udruga „Vigilare“ povele su rat protiv „Bum Tomice“, knjige Silvije Šesto Stipančić koja je bila na popisu neobavezne lektire za 4. razred osnovne škole, a prema mišljenju spomenutih sadrži pornografske elemente. Agencija za odgoj i obrazovanje provela je analizu i ustvrdila da su optužbe neosnovane.⁴⁴

Zoran Ferić, književnik i srednjoškolski profesor čiji se „Anđeo u ofsajdu“ 2016. godine našao na popisu djela koje udruga „U ime obitelji“ želi izbaciti iz školske lektire zbog neprimjerenih sadržaja („perverzije, pornografija, pedofilija, vampirizam, kanibalizam...vulgarizmi“⁴⁵) u jednom je intervjuu izjavio: „Teza da školska lektira može navući mlade ljude na ovisnost o pornografiji i svim mogućim devijacijama danas mi se čini naprosto suluda. U našoj suvremenosti može se do najžešće pornografije doći samo jednim klikom miša, a to je dostupno i mlađoj djeci ako imaju kompjutor. Lektira, bojim se, tu ne može imati ozbiljnu ulogu. Osim toga, teza da umjetnička djela mogu na učenike djelovati štetno i navući ih na ovisnost, predstavlja bezobrazno negiranje umjetničke slobode koja mora biti jasna i razumljiva i mladim ljudima“.⁴⁶

3. 2. Nasilje i kriminalne radnje

Neupitna je činjenica da poneke knjige koje se nalaze na popisima lektire sadrže doista teške scene nasilja koje nikako nisu ugodne za čitanje, a na osjetljivije čitatelje ponekad imaju i traumatizirajući učinak. Svakako treba biti iznimno oprezan prilikom odabira knjiga s takvim sadržajima za školske knjižnice, međutim treba li ih i u potpunosti izbaciti iz istih pitanje je oko kojega se vode brojne polemike.

Bajke su vjerojatno književna vrsta u kojoj je cenzura nasilnih sadržaja najčešća. Moderne adaptacije bajki uglavnom izostavljaju nasilne sadržaje ili ih barem ublažuju, stoga se mnogi neugodno iznenade kada saznaju da si u starijim verzijama Pepeljuge polusestre odrežu palčeve

⁴⁴ Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 39-40. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> / (7. 7. 2023.)

⁴⁵Primjedbe i prijedlozi na Nacrt prijedloga predmetnog kurikula Hrvatski jezik. // NarodHR 2016. Dostupno na: <https://narod.hr/wp-content/uploads/2016/05/dokument-10-Lektire-I.pdf> (20. 8. 2023.)

⁴⁶ Autori i autorice koje bi Željka Markić zabranila: „A da izbacimo i tog Edipa, samo stvara probleme?“ // Lupiga 2. lipnja 2016. Dostupno na: <https://www.lupiga.com/vijesti/autorice-i-autori-koje-bi-zeljka-markic-zabranila-najbolje-da-izbacimo-i-tog-edipa-samo-stvara-probleme?page=2> (18. 8. 2023.)

i pete kako bi im noge stale u izgublenu cipelicu, Trnoružicu princ, odnosno kralj siluje u snu, a Mala sirena, očajna zbog toga što se princ i nakon njezine ogromne žrtve ipak odlučuje za drugu djevojku, baca se u more i pretvara u pjenu.⁴⁷

„Ubiti pticu rugalicu“ američke autorice Harper Lee, osim prigovora zbog rasizma, odnosno čestog korištenja riječi „nigger“, često se borio sa zabranama ili pokušajima zabrana i zbog riječi „silovanje“. Neki su smatrali da navedenu riječ treba zamijeniti nekom drugom, tj. na drukčiji ju način predstaviti djeci i mladima.⁴⁸

2016. godine udruga „U ime obitelji“ primijetila je da se na popisu lektire za 4. razred srednje škole nalazi osam djela koja su prema njihovom mišljenju neprimjerena (Silvija Šesto, „Debela“, Zoran Ferić, „Anđeo u ofsajdu“, Haruki Murakami, „Kafka na žalu“, Kristian Novak, „Črna mati zemla“, Patrick Suskind, „Parfem“, Dubravka Ugrešić, „Forsiranje romana reke“, Slavenka Drakulić, „Mramorna koža“, Marquerite Duras, „Ljubavnik“) te je sastavila i objavila dokument „Primjedbe i prijedlozi na Nacrt prijedloga predmetnog kurikula Hrvatski jezik“ u kojemu su zatražili da se navedena djela izbace s popisa lektire za osnovne i srednje škole.⁴⁹ Među spornim lektirama čije je izbacivanje s popisa lektire zatraženo u spomenutom „Nacrtu“ nalazi se i roman „Črna mati zemla“ Kristijana Novaka koji sadrži uistinu mučan prizor silovanja maloljetnika. Autor se u jednom intervjuu očitovao o prikazu silovanja: „Odvratan je, bolestan, izopačen, krajnje nasilan, jeziv, tjera na povraćanje. Htio sam da bude takav jer samo takav odražava moju osudu toga čina.“⁵⁰ Novak je u istom razgovoru ukazao na stravičnu činjenicu da su u 4. srednje, prema statističkim podacima, svaki dvadeseti dječak i svaka peta djevojka već proživjeli neki oblik seksualnog nasilja. „Scena je odvratna jer je opisani čin odvratniji. I znam samo jednu stvar koja bi bila odvratnija od te scene. Ne napisati je. Zažmiriti i praviti se da ne postoji.“⁵¹

⁴⁷ Jezivo i krvavo: originalne bajke i kako ih je Disney promijenio. // Ziher.hr 2. ožujka 2013. Dostupno na: <https://www.ziher.hr/bajke-i-disney/> (3. 9. 2023.)

⁴⁸ Brajković, M. Osporavane knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 17-19. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

⁴⁹ Primjedbe i prijedlozi na Nacrt prijedloga predmetnog kurikula Hrvatski jezik. // NarodHR 2016. Dostupno na: <https://narod.hr/wp-content/uploads/2016/05/dokument-10-Lektire-I.pdf> (20. 8. 2023.)

⁵⁰ Kristian Novak sočno uzvratio svima koji bi ga potjerali iz lektire. // Tportal, 7. 6. 2016. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/knjizevnost/431358/Kristian-Novak-socno-uzvratio-svima-koji-bi-ga-potjerali-iz-lektire.html> (22. 7. 2023.)

⁵¹ Kristian Novak sočno uzvratio svima koji bi ga potjerali iz lektire. // Tportal, 7. 6. 2016. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/knjizevnost/431358/Kristian-Novak-socno-uzvratio-svima-koji-bi-ga-potjerali-iz-lektire.html> (22. 7. 2023.)

S cenzurom se iz sličnoga razloga borila i Ivona Šajatović, autorica romana „Strogo povjerljivo: obitelj Barić“, koja je gotovo čitavo desetljeće pokušavala pronaći izdavača koji bi ga objavio. Iako je Šajatović u tom trenutku već bila poznata na književnoj sceni te dobitnica triju literarnih nagrada, roman koji govori o seksualnom zlostavljanju u obitelji za hrvatske izdavačke kuće bio je previše. „Svi su se ogradili, govoreći kako pedagozi takvu knjigu djeci neće preporučiti ‘jer neće znati na koji način o toj temi razgovarati’... Jedan urednik, usto književnik, spočitnuo mi je što sam toliko detaljno opisala scene silovanja i rekao kako bi sva djeca koja bi pročitala roman u svojim roditeljima počeli gledati zlostavljače. No, ni jedan izdavač nije rekao da rukopis ne valja, dapače...”⁵². Iako je autoričin cilj bio napisati roman za djecu „koji bi ih uspoznao [sic!] s tom temom, koji bi djeci kojoj se to događa rekao da nisu ona kriva za to, i da trebaju nekome povjeriti što im se događa”⁵³, roman je tek 2011. konačno objavljen u „Nakladi Semafora“.

Kao što je već rečeno, neupitno je da ova djela nisu laka za čitanje, da na čitatelje mogu imati uznemirujući, možda čak i traumatizirajući učinak, no Leona Širac u već ranije spomenutom radu iznosi bitan argument: „Cenzori bi se trebali zapitati prikazuje li se nasilje u određenom djelu kako bi se afirmiralo ili kako bi se upozorilo na njega.”⁵⁴ Ako se iz sadržaja jasno iščitava da je nasilje pogrešno i ako se ono na kraju kažnjava, takva knjiga šalje pozitivnu poruku mladim čitateljima. „Sklanjanjem knjiga koje govore o nasilju može se zaštititi djecu na kratko vrijeme, ali ona će se kad tad u životu susresti s pravim zlom koje neće moći prepoznati niti se prema njemu kritički postaviti”⁵⁵.

3. 3. Odudaranje od društvene ideologije

Odstupanje od društvene ideologije jedan je od najčešćih povoda za cenzuru, no jednako tako i jedan od povoda s najnedosljednijim kriterijima. Kako se vremena mijenjanju, mijenja se i politička i društvena situacija pa tako djela koja su u jednom trenutku bila poželjna, u

⁵² Odbačeni roman nagrađene spisateljice. // Jutarnji list, 29. svibnja 2009. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/globus/odbaceni-roman-nagradene-spisateljice-4094385> (2. 9. 2023.)

⁵³ Odbačeni roman nagrađene spisateljice. // Jutarnji list, 29. svibnja 2009. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/globus/odbaceni-roman-nagradene-spisateljice-4094385> (2. 9. 2023.)

⁵⁴ Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // Jat – časopis studenata kroatistike 1, 3(2017), str. 20. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

⁵⁵ Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // Jat – časopis studenata kroatistike 1, 3(2017), str. 21. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

drugom preko noći postanu neprimjerena te protjerivana s polica knjižnica. Tako je, na primjer, Stjepan Babić 2005. godine zagovarao da se „Ježeva kućica“ Branka Ćopića ukloni s popisa lektire jer nije napisana hrvatskim jezikom pa ju djeca u prvom razredu osnovne škole ne razumiju.⁵⁶ Također, „Ježeva kućica“ i prije toga prošla je cenzuru u kojoj je „Drug Jež na kraju gaja“ postao „Gospodin Jež na kraju šume“.

„Čudnovate zgrade šegrta Hlapića“ Ivane Brlić-Mažuranić također su doživjele cenzuru početkom 90-ih godina – Hlapić, koji je dotada bio „hrabar kao kraljević Marko“ tada je postao „hrabar kao vitez“.⁵⁷ Hlapić je, međutim, cenzuru, točnije autocenzuru doživio i puno prije toga. Na sugestiju urednika, Ivana Brlić-Mažuranić izostavila je rečenicu u kojoj Hlapić govori kako je vidio gospodina koji nije vjerovao u Boga. Marijana Hameršak i Dubravka Zima navode kako još od prvog hrvatskog dječjeg romana, „Mlajšeg Robinsona“ pa do sredine 20. st. „iz dječje su se književnosti u hrvatskom kontekstu revno izostavljali tekstualni ili paratekstualni odlomci koji su dovodili u pitanje autoritet crkve ili bili bliski ateizmu(...)“⁵⁸. Međutim, u prvim desetljećima nakon Drugog svjetskog rata dolazi do preokreta – sada se iz dječje književnosti počinju izostavljati vjerski sadržaji.⁵⁹

„Pipi Duga Čarapa“ švedske književnice Astrid Lindgren jedinstven je lik u svjetskoj književnosti. No, iako je djecu osvojila svojim snažnim karakterom, odrasle su njezina sloboda i samouvjerenost ozbiljno zabrinule. Tako je iz hrvatskog prijevoda „Pipi Duge Čarape“ iz 1973. godine šest poglavlja izbačeno. U tim poglavljima Pipi propitkuje koncept obiteljskog i školskog autoriteta. „U uvjetima u kojima je cenzura bila uobičajena za javnu sferu i u kojima se od dječje književnosti očekivala reprodukcija društvenog i političkog autoriteta, njemu pripadnih kolektivnih vrijednosti, kao i nadmetanje s „trivijalnim“ sadržajima, preispitivanje moći (školskog, društvenog ili u slučaju bogataša ekonomskog autoriteta) i dominantnih predodžbi djetinjstva prepoznavalo se, kako pokazuju izostavljeni dijelovi Pipi Duge Čarape, kao neprihvatljivo, odnosno kao potencijalno ugrožavajuće s političkog i pedagoško-etičkog aspekta.“⁶⁰

⁵⁶ Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // Jat – časopis studenata kroatistike 1, 3(2017), str. 19-20. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

⁵⁷ O radostima cenzure. // Booksa, 10. 1. 2011. Dostupno na: <https://www.books.hr/vijesti/sve/o-radostima-cenzure> (10. 8. 2023.)

⁵⁸ Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 79.

⁵⁹ Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 79.

⁶⁰ Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 81.

Ni djela koja su napisana za odrasle (a kasnije su zbog svog neupitnog značaja pronašla mjesto i u školskim udžbenicima) nisu pošteđena cenzure zbog „neprimjerenog“ sadržaja i „štetnih“ ideja koje promiču.

„Candide“, književni klasik francuskoga filozofa i književnika Voltairea, prvi je put zabranjen već mjesec dana nakon objavljivanja. Autor u romanu kritizira metafizički optimizam, rat, nasilje te prije svega ljudsku glupost. Tijekom narednih stoljeća „Candide“ je bio zabranjivan i u Europi i u Americi, a našao se i u „Indeksu zabranjenih knjiga“.⁶¹

1852. godine američka autorica Harriet Beecher Stowe objavila je „Čiča Tominu kolibu“, roman koji problematizira i kritizira ropstvo. Odmah po objavljivanju, roman je pobrao pozitivna mišljenja dijela čitatelja, ali i brojne kritike neistomišljenika. U Americi su se u to vrijeme vodile oštre polemike oko pitanja ropstva, a pobornici istog odmah su tražili zabranu ovoga romana. Knjiga je tijekom narednih godina bila zabranjivana, autorica je dobivala prijeteća pisma, a nastalo je i nekoliko tzv. „anti-Tom“ knjiga čiji je cilj bio opravdati ropstvo.

Zanimljivo je, međutim, da u drugoj polovici 20. st. „Čiča Tomina koliba“ ponovno postaje kontroverzna, no ovoga puta iz suprotnoga razloga. Naime, u knjizi se koristi uvredljivi naziv *nigger*, *uncle Tom* (na hrvatskom prevedeno kao *čiča*) zvuči pejorativno, a mnogi su i lik samoga Toma smatrali dodvorničkim te je zbog navedenoga knjiga u novije vrijeme osporavana zbog rasizma.⁶²

Iste godine kada i prije spomenuta „Gospođa Bovary“, 1857., objavljena je i zbirka pjesama „Cvjetovi zla“ Charlesa Baudelaire. O značaju zbirke za svjetsku književnost dovoljno govori činjenica da se navedena godina uzima kao početna godina modernizma, književnoga razdoblja koje karakteriziraju buntovništvo, otpor prema tradiciji, dekadencija, esteticizam i sl., upravo ono zbog čega će „Cvjetovi zla“ doživjeti brojne kritike i zabrane, ali i slavu i status književnoga klasika. Alkoholizam, razvrat, okultni motivi, sotonizam neki su od grijeha koji su se pripisivali autoru i zbirki. „Cvjetovi zla“ također su, kao i „Gospođa Bovary“, svojega autora odveli u sudnicu, no Baudelaire je prošao gore od Flauberta. Šest je pjesama izbačeno iz zbirke, a književnik je morao platiti i novčanu kaznu u iznosu od 300 franaka.⁶³ Unatoč svim

⁶¹ Brajković, M. *Osporavane knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća* : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 21. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

⁶² Brajković, M. *Osporavane knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća* : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 23-25. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

⁶³ Stipčević, A. *Sudbina knjige*. Lokve : Naklada Benja, 2000. Str. 107-108.

osporavanjima, „Cvjetovi zla“ danas se smatraju jednom od najvažnijih i najboljih pjesničkih zbirki svjetske književnosti te su na popisu lektire za srednje škole u Hrvatskoj.

Da se djela s cenzurom suočavaju iz neobičnih razloga svjedoči slučaj „Alise u Zemlji Čudesa“. 1931. godine u kineskoj provinciji Hunan stupila je na snagu zabrana čitanja i distribuiranja djela „Alisa u Zemlji čudesa“ Lewisa Carolla, a problematično je bilo to što Alisa razgovara sa životinjama. „Kinesko je društvo u vremenima kad je general Ho Chien zabranio tiskanje i distribuciju knjige Aličine pustolovine u Zemlji Čudesa proživljavalo korjenite društvene, ekonomske i političke promjene koje su se odrazile na odnos ljudi prema prirodi i drugim životinjama.“⁶⁴ Naime, u tom razdoblju Kulturne revolucije u Kini došlo je do promjene u doživljavanju i percepciji životinja i prirode općenito. Kako navodi Bernardić, komunistička ideologija potaknula je eksploatatorski stav prema prirodi i životinjama koji je doveo do uništavanja divljih životinja. „S obzirom na to da je govor jedna od utvrda ljudske osobitosti i superiornosti nad ostalim živim bićima koji je prisutan i u današnje vrijeme, ideja o tome da ga dijelimo s drugim životinjama u tome je kontekstu neprivlačna, pa čak i uvredljiva.“⁶⁵

Ni jedan od najpopularnijih romana svih vremena, serijal o malom čarobnjaku Harryju Potteru britanske autorice J. K. Rowling, nije ostao pošteđen cenzure. Potpuno suprotno, Harry Potter redovito se nalazi na popisima osporavanih knjiga u školskim knjižnicama diljem svijeta, a najčešće mu se zamjera sama tematika, odnosno čarobnjaštvo koje se u tim kontekstima često tumači kao nešto okultno pa čak i sotonističko.

Iako se u današnje vrijeme u demokratskim zemljama cenzura najčešće provodi na neke suptilnije načine, primjer iz 2019. godine iz Poljske pokazuje da ni spaljivanje knjiga još uvijek nije u potpunosti zaboravljeno. Naime, svećenici u gradu Koszalinu u Poljskoj spalili su knjige koje promoviraju čarobnjaštvo, među kojima se nalazio, naravno, i Harry Potter, a ceremonija je fotografirana i objavljena na stranici organizacije SMS From Heaven. Knjige (zajedno s jednom maskom i Hello Kitty kišobranom) spaljene su ispred crkve dok su svećenici i grupica okupljenih molili. Objava na Facebooku popraćena je uglavnom negativnim komentarima.⁶⁶

⁶⁴ Bernardić, L. Alisa u zemlji cenzure: dječji svijet kao mjesto razgovora sa životinjama. // *Libri & Liberi*: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture 4, 2(2015), str. 374–375. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/154128> (17. 7. 2023.)

⁶⁵ Bernardić, L. Alisa u zemlji cenzure: dječji svijet kao mjesto razgovora sa životinjama. // *Libri & Liberi*: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture 4, 2(2015), str. 375. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/154128> (17. 7. 2023.)

⁶⁶ This article is more than 4 years old Harry Potter among books burned by priests in Poland. // *The Guardian* 1. 4. 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/01/harry-potter-among-books-burned-by-priests-in-poland> (18. 8. 2023.)

U konzervativnim sredinama cenzura zbog odstupanja od tradicionalnih vrijednosti iznimno je česta, iako je ni tzv. liberalne zemlje nisu pošteđene. U Veneciji je tako 2015. godine za gradonačelnika izabran Luigi Brugnaro koji je praktički odmah nakon dolaska na vlast maknuo iz školskih knjižnica i učionica 50-ak knjiga koje je smatrao neprimjerenima za učenike pod objašnjenjem da je to obećao svojim glasačima u predizbornoj kampanji. Većina je naslova vraćena u škole i vrtiće nakon negativne reakcije javnosti, međutim one koje govore o seksualnoj orijentaciji ili rodnom opredjeljenju nisu. 263 pisaca potpisalo je pismo u kojemu su tražili da se i njihove knjige maknu s polica, u znak solidarnosti s autorima čija su djela povučena.⁶⁷

Širac u članku „Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova“ donosi sličan primjer iz Hrvatske. U romanu za djecu „Zvijeri plišane“ Zorana Krušvara pojavljuje se lik kornjače uvjerene da je vjeverica te lezbijski par. Očekivano, brojni su se pobunili protiv „nametanja homoseksualnosti djeci“, iako je bilo i onih koji su pozdravili domaću knjigu za djecu ovakve tematike.

Navedeni primjeri dokazuju kako je odstupanje od društvene ideologije jedan od najčešćih, ali i najnedosljednijih kriterija. Gotovo svaka knjiga ikada napisana na krivom mjestu u krivo vrijeme mogla bi se naći na udaru cenzure.

3. 4. Diskriminacija

Dok su gore navedeni primjeri češći u tradicionalnijim zemljama, cenzura zbog diskriminacije inače marginaliziranih skupina specifična je pojava u liberalnim zemljama. Iako je u teoriji sasvim opravdano pokušati zaštititi učenike od diskriminacije na način da ih se ne izlaže takvim sadržajima, s druge se strane postavlja pitanje hoće li ih se time zakinuti za neke od visokovrijednih klasika svjetske književnosti.

„Pustolovine Huckleberryja Finna“ Marka Twaina godinama su osuđivane zbog korištenja pogrđnih riječi „nigger“ i „injun“. Sasvim je razumljivo da ovakve riječi izazivaju neugodu i da smetaju pripadnicima skupina koje se njima vrijeđa, međutim protivnici cenzure ističu „kako

⁶⁷ Italian authors ask Venice to ban their books after gay children's stories pulled. // The Guardian 16. 6. 2015. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/books/2015/jul/16/italian-authors-venice-mayor-ban-books-children-same-sex-family> (15. 7. 2023.)

Twainove knjige nisu samo književni već i povijesni dokumenti te da su navedene sporne riječi bitne jer je u njima upisano sve nasilje robovlasništva.⁶⁸ Također, brojni naglašavaju kako je u samom tekstu jasno vidljiv autorov stav, odnosno osuda rasizma. U izdanju iz 2011. godine ovi su nazivi zamijenjeni neutralnima „slave“ i „Indian“.

Slično se dogodilo i s već spomenutom „Pipi Dugom Čarapom“. U jesen 2014. godine u Švedskoj je najavljeno da će se promijeniti dvije scene u seriji o Pipi Dugoj Čarapi iz 1969., tv adaptaciji istoimene knjige za djecu autorice Astrid Lindgren. U jednoj sceni Pipi kaže da je njezin otac „negerkung“ („crnački kralj“), a u drugoj Pipi povlači kapke kako bi izgledala kao Azijatkinja i pjeva neprimjenu pjesmu o Kinezima. Obje su scene u kontekstu današnjega vremena uvredljive i neprimjerene, no mnogi ističu kako u vrijeme kada je Pipi nastala nisu bile.

Autoričini nasljednici podržavaju promjene i smatraju da one poštuju autoricu koja je navodno i sama 1970. godine izjavila da je termin „negerkung“ zastario i da joj namjera nikada nije bila nekoga uvrijediti.⁶⁹ S druge strane, mnogi se ne slažu s ovom odlukom. „Aftonbladet“, vodeće dnevne novine u Švedskoj, na svojoj su Facebook stranici provele anketu pitajući „Je li u redu maknuti rasističke scene iz „Pipi Duge Čarape“?“, a velika većina glasača smatrala je da ne treba.⁷⁰

Oko ovakvih postupaka i stručnjaci i šira javnost poprilično su podijeljeni. Tako jedni smatraju kako su ovo samo neznatne preinake koje ne utječu na djelo u cijelosti, dok ga ujedno čine pristupačnijim i prihvatljivijim širem broju čitatelja, no drugi pak smatraju kako ovakve intervencije itekako mijenjaju djelo, a neki i upozoravaju da se na ovaj način lažira i zaboravlja povijest.

⁶⁸ Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // *Jat – časopis studenata kroatistike* 1, 3(2017), str. 16-18. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

⁶⁹ Sweden's Storybook Heroine Ignites a Debate on Race. // *The New York Times* 2. 12. 2014. Dostupno na <https://www.nytimes.com/2014/12/03/arts/television/pippi-longstockings-words-to-be-modified-for-tv.html> (3. 7. 2023.)

⁷⁰ Sweden's Storybook Heroine Ignites a Debate on Race. // *The New York Times* 2. 12. 2014. Dostupno na <https://www.nytimes.com/2014/12/03/arts/television/pippi-longstockings-words-to-be-modified-for-tv.html> (3. 7. 2023.)

4. Načini vršenja cenzure u knjižnicama

Aleksandar Stipčević u knjizi „Cenzura u knjižnicama“ navodi načine provođenja cenzure u knjižnicama, a kako se oni često primjenjuju i u školskim knjižnicama, važno ih je spomenuti.

4.1. Nabavna politika

Kako Stipčević navodi „nabaviti ili ne nabaviti neku knjigu i oblikovati fond knjižnice, nikada nije bio samo stručni knjižničarski posao niti je to bilo pitanje koje su smjeli sami knjižničari rješavati, već su u tome oduvijek sudjelovali izvanknjižnički čimbenici.“⁷¹

Jedan od najboljih načina borbe protiv nepoželjnih knjiga vjerojatno je njihovo izbjegavanje. Ako knjižničar procijeni da bi neka knjiga mogla biti „problematična“, u pravilu ju može jednostavno ne nabaviti za knjižnicu pod različitim izlikama. Kako knjižničar još uvijek mora „voditi brigu o mišljenju građana, roditelja, knjižničnih odbora a posebno onih koji financiraju knjižnicu, da ne nabavlja knjige niske kvalitete i sumnjiva političkog i ideološkog sadržaja, a budući da svako društvo ima svoje kriterije za ocjenjivanje razine te kvalitete, knjižničar će uvijek moći opravdati svoju restriktivnu nabavnu politiku „niskom“ kvalitetom onih knjiga koje nisu u društvenom interesu ili u interesu ideoloških ili vjerskih organizacija i ustanova.“⁷²

Također, knjižničari se često pravdaju i „neobaviješenošću“, odnosno tvrde da za određene knjige jednostavno nisu ni znali da postoje. Kako Stipčević ističe, u totalitarnim društvima je možda i moguće da se nešto takvo doista i dogodi, međutim u demokratskim zemljama, posebice danas, mala je vjerojatnost da knjižničaru knjiga jednostavno „promakne“.⁷³

Nedostatak novca i nezainteresiranost korisnika još su dva kriterija pomoću kojih knjižničari mogu, bez puno objašnjavanja, jednostavno ne nabaviti određenu knjigu. Nedostatak novca doista je problem većine knjižnica i knjižničari uistinu moraju dobro odvagnuti kojim će

⁷¹ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 30.

⁷² Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 34.

⁷³ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 32

knjigama dati prednost pri naručivanju, stoga je sasvim jednostavno, svjesno ili nesvjesno, izostaviti „problematične“.⁷⁴

4.2. Izlučivanje knjiga iz knjižničnoga fonda i zatvoreni fondovi

Izlučivanje knjiga iz knjižničnoga fonda sasvim je uobičajena pojava u knjižnicama i postoje brojne situacije u kojima je ona u potpunosti opravdana, čak i poželjna. Međutim, Stipčević ističe da postoje i situacije u kojima se knjižničari posluže mehanizmom otpisa kako bi knjigu povukli s polica pod izlikom loše kvalitete knjige ili nezainteresiranosti korisnika za istu te se na taj način riješe problematične knjige. „Onog trenutka kada knjižničar spozna da, pod izgovorom da je određena knjiga loša, radi ono što se od njega očekuje, tj. odstranjuje ju iz knjižnice, taj se njegov postupak nikako drukčije ne može označiti nego kao cenzorski.“⁷⁵

Ponekad je umjesto potpunog izlučivanja knjige iz knjižničnog fonda dovoljno istu samo maknuti „izvan pogleda“ korisnika. Nerijetko knjižnice imaju zatvorene fondove u kojima se čuvaju knjige koje se smatraju neprimjerenima iz bilo kojeg od prije navedenih razloga. Ponekad se takve knjige mogu dobiti na zahtjev, no često nisu navedene u web katalogima, a čak i kada jesu, u školskim knjižnicama učenici često nemaju običaj provjeravati kataloge knjižnice, stoga nerijetko ni ne znaju da njihova knjižnica uopće posjeduje određene knjige. Također, autorice Marijana Hameršak i Dubravka Zima u knjizi „Uvod u dječju književnost“ navode još jednu cenzorsku tehniku čestu kada su u pitanju dječja književnost i školske knjižnice, a to je mijenjanje kategorije, npr. „iz dječje knjige u knjigu za roditelje ili adolescente“.⁷⁶

⁷⁴ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 35-36.

⁷⁵ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 102.

⁷⁶ Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 77.

4.3. Uskraćivanje informacija o knjigama i nadzor nad korisnicima

Stipčević nadalje navodi još jedan način borbe protiv nepoželjnih knjiga u knjižnicama – uskraćivanje informacija o takvima. U današnje vrijeme, zahvaljujući web katalozima, „zatajiti“ knjigu korisnicima malo je teže jer mogu sami provjeriti posjeduje li ju knjižnica ili ne te je li primjerak dostupan za posudbu, međutim u Hrvatskoj još uvijek velik broj školskih knjižnica nema web katalog, a ako i ima, učenici se nerijetko njime ne znaju služiti, a jednako tako i sam knjižničar može, ako baš želi, „odglumiti“ da se knjiga zagubila na policama ili se na neki drugi način „snaći“ (posebno ako knjižnica posjeduje samo jedan ili dva primjerka).

Naravno, u takvim slučajevima knjiga u pitanju neće biti istaknuta na vidljivom mjestu, neće se nalaziti na popisima preporuka ili internim izložbama niti će ju se „reklamirati“ na bilo koji način.

Nadzor nad korisnicima školskih knjižnica također nije izolirana pojava. Učenici se ponekad ne usude ni pokušati posuditi određenu knjigu iz srama ili straha da će njihovi profesori ili roditelji saznati što čitaju, a ponekad se doista i dogodi da zabrinuti knjižničar informira razrednika, stručnu službu, ravnatelja ili roditelje djeteta o pokušaju posuđivanja „neprimjerene“ knjige.

4.4. Autocenzura

Za kraj, važno je spomenuti još jedan čest fenomen u svijetu cenzure – autocenzuru. Prema Hrvatskoj enciklopediji, autocenzura je „cenzuriranje samoga sebe; javno djelovanje (npr. novinara, književnika) pri kojem se po vlastitoj volji izbjegavaju teme koje bi mogle biti nepoćudne vlasti, iako sama vlast ne provodi cenzuru.“⁷⁷

Paul Sturges u govoru naslovljenom „Autocenzura: zašto odrađujemo posao cenzora umjesto njih“ („Self-censorship: Why Do We Do the Censors' Work for Them“) održanom na LIBCOM konferenciji u Rusiji 2008. godine naveo je glavne razloge postojanja autocenzure. Kao početnu

⁷⁷ Autocenzura. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4713> (22. 8. 2023.)

točku Sturges navodi strah koji varira od običnog straha od ljutitog odgovora pa do straha od ozbiljnih posljedica, npr. mučenja ili smrti. Nadalje, Sturges tvrdi kako preventivna ograničenja itekako utječu na buduće autore. O obveznom primjerku već je ranije bilo riječi, no ukratko, ako autori znaju da ono što napišu mora proći kontrolu prije objave, a ako ju ne prođe, postoji mogućnost da će snositi posljedice, vjerojatno će dobro razmisliti što će napisati. Također, Sturges navodi i moguće legalne posljedice kao jedan od učinkovitih mehanizama autocenzure.

Idući razlog Sturges veže uz činjenicu da su medijske kuće uglavnom vezane uz vladajuće centre moći, stoga i autori koji stvaraju za takve medije moraju dobro odvagati što će i na koji način reći. Kao četvrti razlog autor navodi strah ljudi da se njihovo ponašanje ne protivi društvenim očekivanjima. Krajnja kazna, društvena izolacija, za većinu je ljudi dovoljan razlog da paze da ono što kažu ili napišu ne odudara od društvenih normi. Sturges dalje navodi još nekoliko razloga autocenzure: nacionalna sigurnost, očuvanje društvene stabilnosti, zaštita nacionalne kulture te tolerancija i poštivanje vjerovanja i stavova manjina.⁷⁸

Marijana Hameršak i Dubravka Zima u knjizi „Uvod u dječju književnost“ navode kako je dječja književnost „zbog svog ambivalentnog, pa i marginalnog društvenog statusa, kao i zbog društvene percepcije njezinih čitatelja kao nezrelih i time potrebitih zaštite, osobito izložena i preventivnim oblicima cenzure, prije svega autocenzuri u užem smislu...“⁷⁹.

4.5. Knjižničar kao cenzor

Važno je osvrnuti se i na ulogu samog knjižničara u procesu cenzuriranja. U članku „Cenzura odozdo: prilog teorijskoj raspravi o cenzuri“ Matija Panić razlikuje cenzuru prema subjektu koji ju vrši te tako govori o *cenzeni odozgo* te *cenzeni odozdo*. Cenzura odozgo bila bi ona koju provode institucionalni društveni akteri (npr. država, vjerske, političke, vojne institucije i sl.), dok cenzuru odozdo vrše neinstitucionalni društveni akteri (pojedinci, udruge,

⁷⁸ Sturges P. Self-censorship: Why Do We Do the Censors' Work for Them. 2008. Dostupno na: <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/faife/publications/sturges/self-censorship.pdf> (21. 8. 2023.)

⁷⁹ Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015. Str. 78.

interesne skupine, sindikati i sl.).⁸⁰ U prethodnim poglavljima opisani su načini na koje se vrši cenzura u školskim knjižnicama, no većina njih odnosila se na situacije kada knjižničari uskraćuju knjige po naredbi odozgo. Međutim, i knjižničari ponekad, svjesno ili nesvjesno, vrše cenzuru bez ičije naredbe, prisile pa čak ni preporuke. S druge strane, knjižničari se ponekad bez izričite naredbe, no poučeni prijašnjim vlastitim ili tuđim negativnim iskustvom, odlučuju na cenzorske postupke kako bi izbjegli eventualne probleme, što bi se moglo promatrati kao vid autocenzure u širem smislu.

Prema Wendy Rickman, autorici članka „A Study of Self-Censorship by School Librarians“, školski knjižničari provode autocenzuru kada izbor knjižnične građe zasnivaju na pokušajima izbjegavanja konflikta s upravom škole, kolegama ili roditeljima, odnosno odluke donose na temelju religioznih, seksualnih, političkih i/ili zdravstvenih faktora.⁸¹ Autorica tvrdi kako, iako studiji i različiti pripremni programi naglašavaju važnost slobodnom pristupu informacijama, knjižničari ipak samovoljno cenzuriraju knjižnične zbirke knjižnica u kojima rade. U takvim slučajevima, izlučivanje građe najčešće je rezultat procjene primjerenosti te građe, a ne njezine kvalitete. Također, kako bi izbjegli sukobe ili zaštitili učenike od za njih štetnih sadržaja, školski knjižničari ponekad takve odluke donose i na temelju vlastitih mišljenja i stavova.⁸²

Rickman navodi kako su najčešći razlozi ovakvih postupaka knjižničara jaz između osobnih stavova knjižničara i sadržaja knjige, mišljenja i stavovi društvene zajednice ili pravila školske uprave.⁸³

Shannon M. Oltmann u članku „Ethics, Values, and Intellectual Freedom in School Libraries“ navodi primjer istraživanja iz 2005. o stavovima teksaških knjižničara nakon što je Texas Library Association prihvatio ALA Code of Ethics. Hoffman, autorica istraživanja, primijetila je kako se više od 80 % ispitanika slaže s načelima dokumenta, međutim 73 % školskih knjižničara smatra da bi se cenzura trebala provoditi pri izboru materijala za knjižnicu iako je ovakav stav u potpunosti suprotan načelima spomenutoga dokumenta.⁸⁴

⁸⁰ Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 31-41. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> (7. 7. 2023.)

⁸¹ Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13 (2010). Str. 1 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

⁸² Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13 (2010). Str. 2 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

⁸³ Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13 (2010). Str. 2 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

⁸⁴ Oltmann S. Ethics, Values, and Intellectual Freedom in School Libraries. // School Libraries Worldwide 24, 1(2018.) Str. 72. Dostupno na:

Također, i u stručnoj literaturi vide se dvije struje stavova – neki autori smatraju da se i školski knjižničari trebaju držati načela navedenih u „Code of Ethics“, no postoje i oni koji prepoznaju da se školski knjižničari nekada doista nalaze u kompleksnim moralnim dilemama te da one nisu uvijek lako rješive.⁸⁵

Sandra Hughes-Hassell, Elizabeth Overberg i Shannon Harris 2013. godine u časopisu „School Library Research“ objavile su rezultate istraživanja koje su provele u jednoj američkoj saveznoj državi (nije navedeno o kojoj se saveznoj državi radi) o zastupljenosti knjiga LGBTQIA+ tematike u školskim knjižnicama. Istraživanje je obuhvaćalo 125 srednjih škola, a rezultati su bili raznoliki, neke školske knjižnice u svojim kolekcijama nisu imale nijednu knjigu navedene tematike, dok su neke imale i do 157 naslova. Prosjek je bio 35,7 knjiga.

Ono što je zanimljivo je da su autorice u radu istaknule da, suprotno njihovim očekivanjima, nisu primijećene poveznice između zastupljenosti knjiga LGBTQIA+ tematike unutar distrikta ili regija, što bi značilo da na nabavku ili nenabavku takvih knjiga nije utjecala politika određenog distrikta ili regije. Autorice su navele i primjer, knjižnica koja je imala najviše LGBTQIA+ naslova, 157, nalazila se u istom distriktu te je imala istu demografiju kao i ona koja je imala samo 37 naslova.

Hughes-Hassell, Overberg i Harris kao neke od mogućih razloga navode osobne stavove knjižničara, strah od promjene te očekivanu anti-gay kulturu u školi ili susjedstvu u kojemu se škola nalazi. Autorice također navode da nije neuobičajeno da se osobni stavovi profesora, školskih knjižničara ili ostalih zaduženih za odgoj i obrazovanje učenika ili pak stvarni pritisak školskih administratora ili društva odrazi na nabavnu politiku školskih knjižnica.⁸⁶

Wendy Rickman u već spomenutom članku „A Study of Self-Censorship by School Librarians“ objavila je rezultate istraživanja koje je provela 2006. godine u trima američkim savezним državama – Arkansasu, Delawareu i Sjevernoj Karolini. U istraživanju je sudjelovalo 1069 ispitanika, što je bila gotovo polovica populacije školskih knjižničara saveznih država koje su

<https://journals.library.ualberta.ca/slw/index.php/slw/search/index?query=censorship&dateFromYear=&dateFromMonth=&dateFromDay=&dateToYear=&dateToMonth=&dateToDay=&authors=> (22. 8. 2023.)

⁸⁵ Oltmann S. Ethics, Values, and Intellectual Freedom in School Libraries. // School Libraries Worldwide 24, 1(2018). Str. 72. Dostupno na:

<https://journals.library.ualberta.ca/slw/index.php/slw/search/index?query=censorship&dateFromYear=&dateFromMonth=&dateFromDay=&dateToYear=&dateToMonth=&dateToDay=&authors=> (22. 8. 2023.)

⁸⁶Hughes-Hassell, S., Overberg, E., Harris, S. Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Questioning (LGBTQ)-Themed Literature for Teens: Are School Libraries Providing Adequate Collections?. // School Library research 16 (2013). Str. 6-13. Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol16> (20. 8. 2023.)

sudjelovale u istraživanju. Cilj istraživanja bio je utvrditi u kojoj se mjeri provodi autocenzura u školskih knjižnicama navedenih saveznih država.⁸⁷

Rezultati istraživanja pokazali su da školski knjižničari u državama koje su bile zahvaćene istraživanjem nisu skloni cenzuri u procesu izbora materijala za knjižnicu. Također, knjižničare na cenzuru nisu navodili ni vlastiti stavovi i uvjerenja, ni pritisci škole ni šireg okruženja. Autorica ipak naglašava da ovakvi rezultati ne znače da u ispitivanoj populaciji cenzura ne postoji. Istraživanje je pokazalo da praksa cenzuriranja nije uobičajena, međutim Rickman primjećuje da su cenzorske tendencije češće u određenim skupinama – među ispitanicima koji imaju 60 – 69 godina, među onima koji nemaju određenu razinu obrazovanja⁸⁸, među ispitanicima koji rade u sekundarnom stupnju obrazovanja⁸⁹ te među ispitanicima koji imaju manje staža.⁹⁰

„Nastupajući kao pedagozi, ideolozi, vjernici, pripadnici svojega naroda ili rase itd., oni iz najdubljeg uvjerenja, a nerijetko i u najboljoj namjeri, provode politiku u knjižnicama – od nabave do propagande pojedinih knjiga ili autora – pojavljuju se naime kao autentični cenzori na veliku radost onih koji upravo to od njih i očekuju.”⁹¹

Naravno da posao knjižničara nije lak i da je ponekad jednostavnije povući neku knjigu s polica ili odustati od njezina nabavljanja nego se nositi s eventualnim posljedicama suprotnog, međutim knjižničari bi u takvim situacijama trebali razmotriti svoje postupke i razloge koji ih motiviraju na njih te kritički prosuditi je li ono što rade cenzura te je li njezino provođenje opravdano ili ne, što je ipak puno lakše reći nego uistinu i učiniti.

⁸⁷ Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13 (2010). Str. 1 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

⁸⁸ „No formal collegiate education degree (BSE or MS/MSE) with library media certification or licensure“ Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13 (2010). Str. 15 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

⁸⁹ Sekundarnim obrazovanjem u Americi uglavnom se smatra „middle school“ (odgovara višim razredima osnovne škole u Hrvatskoj) te srednja škola.

⁹⁰ Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13 (2010). Str. 15 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

⁹¹ Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992. Str. 19.

5. Cenzura u školskim knjižnicama danas

„American Library Association“ („Američko knjižničarsko društvo“) ili skraćeno ALA neprofitna je organizacija koja promiče knjižnice i knjižničarsko obrazovanje na međunarodnoj razini. ALA svake godine tijekom Nacionalnog tjedna knjižnica (National Library Week) objavljuje listu „Top 10 Most Challenged Books“, odnosno „Top 10 najčešće osporavanih knjiga“ u prethodnoj godini.

U travnju 2023. godine ALA je objavila Top 10 Challenged Books of 2022., uz napomenu kako je nekoliko knjiga u toj godini doživjelo jednak broj zabrana ili pokušaja zabranjivanja zbog čega je lista proširena na 13 knjiga. Također, ALA tvrdi kako je 2022. zabilježila najveći broj prijava cenzure otkad prikuplja podatke, a prikuplja ih preko 20 godina. ALA tvrdi kako je prethodne godine zabilježila 2,571 naslov koji se suočio s cenzurom, što je 38 % više od 1,858 naslova koji su bili osporavani godinu prije, 2021.⁹²

Prema listi koju je ALA sastavila, najčešće osporavana knjiga u 2022. godini bila je „Gender Queer“ Maije Kobabe. Kao razlozi osporavanja navode se LGBTQIA+ te seksualno eksplicitan sadržaj. Na drugom mjestu našla se knjiga „All Boys Aren't Blue“ Georgea M. Johnsona koja je na listi iz istog razloga kao i prethodna, a na trećem klasik „The Bluest Eye“ popularne Toni Morrison zbog prikaza seksualnoga nasilja te seksualno eksplicitnog sadržaja.

Na listi se na četvrtom mjestu nalazi „Flamer“ autora Mikea Curata, a peto dijele „U potrazi za Alaskom“ („Looking for Alaska“) jednog od trenutno najpopularnijih autora za mlade, Johna Greena, i „Charliejeve svijet“ („The Perks of Being a Wallflower“) Stephena Chboskyja. Sve tri knjige osporavane su zbog LGBTQIA+ te seksualno eksplicitnog sadržaja, a „Charliejev svijet“ i zbog prikaza seksualnog nasilja, droge i vulgarnog rječnika.

Nadalje, „Lawn Boy“ Jonathana Evisona također sadrži LGBTQIA+ i seksualno eksplicitan sadržaj zbog kojih se našao na listi. „Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme“ („The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian“) Shermana Alexieja osporavan je zbog vulgarnog rječnika te također zbog seksualno eksplicitnog sadržaja.

„Out of Darkness“ autorice Ashley Hope Perez te „A Court of Mist and Fury“ autorice Sarah J. Mass na listi su zbog seksualno eksplicitnog sadržaja, kao i „Crank“ Ellen Hopkins (uz

⁹² ALA Releases Top 10 Most Challenged Books of 2022 List. // Banned Books Week 24. 4.4 2023. Dostupno na: <https://bannedbooksweek.org/ala-releases-top-10-most-challenged-books-of-2022-list/> (14. 8. 2023.)

dodatak spominjanja opojnih sredstava). „Me and Earl and the Dying Girl“ Jesse Andrews na listi je također zbog seksualno eksplicitnog sadržaja te vulgarnog rječnika, a posljednja knjiga, „This Book is Gay“, Juno Dawson zbog LGBTQIA+ sadržaja, seksualnog odgoja te seksualno eksplicitnog sadržaja.⁹³

Kao što se vidi iz navedenoga, dva glavna razloga zbog kojih su se knjige za djecu i mlade našle na udaru cenzure u protekloj godini su LGBTQIA+ te seksualno eksplicitan sadržaj. Također, i autori većine osporavanih knjiga su ili pripadnici LGBTQIA+ zajednice ili pripadnici drugih rasa.

Kao jedan od načina borbe protiv cenzure, ALA je pokrenula Banned Books Week ili Tjedan zabranjenih knjiga, događaj čiji je cilj slavljenje slobode čitanja. ALA ga je pokrenula 1982. godine kao odgovor na rastući broj zabranjivanja knjiga (i pokušaja istih) u školama, knjižnicama i knjižarama. Uobičajeno se održava zadnji tjedan rujna, a cilj mu je okupiti knjižničare, prodavače knjiga, izdavače, novinare, učitelje te sve čitatelje kako bi slavili slobodu čitanja te slobodan i besplatan pristup informacijama.

⁹³ ALA Releases Top 10 Most Challenged Books of 2022 List. // Banned Books Week 24. 4.4 2023. Dostupno na: <https://bannedbooksweek.org/ala-releases-top-10-most-challenged-books-of-2022-list/> (14. 8. 2023.)

Zaključak

Školske knjižnice oduvijek su meta cenzora, kako institucionalnih društvenih aktera, tako i pojedinaca i udruga koje, vođene svojim moralnim uvjerenjima, nastoje zaštititi djecu od neprimjerenih i potencijalno štetnih sadržaja.

Brojni su primjeri knjiga koje su se tijekom godina suočile s cenzurom, a osobito je poražavajuć podatak da se knjige i danas miču s polica školskih knjižnica jer je nekome zasmetao njihov sadržaj ili poruka koju šalju.

Sasvim je sigurno da prilikom nabave građe za školsku knjižnicu treba biti posebno pažljiv i oprezan, međutim cenzuriranje svih knjiga u kojima se spominju nasilje, seks, LGBTQIA+ sadržaji, vulgarijama i sl. sigurno nije rješenje. I školske knjižnice, kao i sve druge vrste knjižnica, imaju obavezu poštovati pravo svojih korisnika na slobodan pristup informacijama, znanju i uslugama. Nabavna politika, izlučivanje knjiga iz knjižničkoga fonda ili uvjeti posudbe nikako se ne bi smjeli temeljiti na osobnim stavovima vlasti, različitih organizacija i udruga ili pak samih knjižničara.

Prilikom nabave građe za školsku knjižnicu, kao i prilikom razmatranja odgovora na zahtjeve za cenzurom, treba uzeti u obzir kontekst u kojem se ti sadržaji pojavljuju u djelu, kao i intenciju autora te razmisliti štiti li se doista djecu cenzurom takvoga sadržaja ili im se pak upravo time nanosi šteta.

Literatura:

Autocenzura. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4713> (22. 8. 2023.)

ALA Releases Top 10 Most Challenged Books of 2022 List. // Banned Books Week 24. 4.4 2023. Dostupno na: <https://bannedbooksweek.org/ala-releases-top-10-most-challenged-books-of-2022-list/> (14. 8. 2023.)

Autori i autorice koje bi Željka Markić zabranila: „A da izbacimo i tog Edipa, samo stvara probleme?“ // Lupiga 2. lipnja 2016. Dostupno na: <https://www.lupiga.com/vijesti/autorice-i-autori-koje-bi-zeljka-markic-zabranila-najbolje-da-izbacimo-i-tog-edipa-samo-stvara-probleme?page=2> (18. 8. 2023.)

Bernardić, L. Alisa u zemlji cenzure: dječji svijet kao mjesto razgovora sa životinjama. // Libri & Liberi: časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture 4, 2(2015), str. 357–379. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/154128> (17. 7. 2023.)

Brajković, M. Oспораване knjige u Sjedinjenim Američkim Državama tijekom 19. i 20. stoljeća : diplomski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2000. Str. 22-23. Dostupno i na: <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A1483/datastream/PDF/> (13. 8. 2023.)

Cenzura. // Hrvatska enciklopedija. Mrežno izdanje. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11246> (4. 7. 2023.)

Hameršak, M., Zima, D. Uvod u dječju književnost. Zagreb : Leykam international d.o.o., 2015.

Hebrang Grgić, I. Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva. // Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem / Tuđman, M. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 2008. Str. 135-166. Dostupno i na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9737/1/CenzuraIHG.pdf> (16. 7. 2023.)

Harry Potter among books burned by priests in Poland. // The Guardian 1. 4. 2019. <https://www.theguardian.com/world/2019/apr/01/harry-potter-among-books-burned-by-priests-in-poland> (18. 8. 2023.)

Hebrang Grgić, I. Zakoni o tisku u Hrvatskoj od 1945. do danas. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 3(2000), str. 117-134. Dostupno i na:

<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10834/1/306575%20Hebrang%20Grgi%C4%87VBH2000.pdf> (17. 7. 2023.)

Hughes-Hassell, S., Overberg, E., Harris, S. Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, and Questioning (LGBTQ)-Themed Literature for Teens: Are School Libraries Providing Adequate Collections?. // School Library research 16 (2013). Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol16> (20. 8. 2023.)

IFLA-ine smjernice za knjižnične usluge za djecu od rođenja do 18 godina, lipanj 2018. // International Federation of Library Associations and Institutions. Dostupno na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18-hr.pdf (6. 9. 2023.)

Italian authors ask Venice to ban their books after gay children's stories pulled. // The Guardian 16. 6. 2015. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/books/2015/jul/16/italian-authors-venice-mayor-ban-books-children-same-sex-family> (15. 7. 2023.)

Jezivo i krvavo: originalne bajke i kako ih je Disney promijenio. // Ziher.hr 2. ožujka 2013. Dostupno na: <https://www.ziher.hr/bajke-i-disney/> (3. 9. 2023.)

Kristian Novak sočno uzvratio svima koji bi ga potjerali iz lektire. // Tportal, 7. 6. 2016. Dostupno na: <http://www.tportal.hr/kultura/knjizevnost/431358/Kristian-Novak-socno-uzvratilo-svima-koji-bi-ga-potjerali-iz-lektire.html> (22. 7. 2023.)

Odbačeni roman nagrađene spisateljice. // Jutarnji list, 29. svibnja 2009. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/globus/odbaceni-roman-nagradene-spisateljice-4094385> (2. 9. 2023.)

Oltmann S. Ethics, Values, and Intellectual Freedom in School Libraries. // School Libraries Worldwide 24, 1(2018.) Str. 72. Dostupno na: <https://journals.library.ualberta.ca/slw/index.php/slw/search/index?query=censorship&dateFromYear=&dateFromMonth=&dateFromDay=&dateToYear=&dateToMonth=&dateToDay=&authors=> (22. 8. 2023.)

O radostima cenzure. // Booksa, 10. 1. 2011. Dostupno na: <https://www.booksa.hr/vijesti/sve/o-radostima-cenzure> (10. 8. 2023.)

Panić, M. Cenzura odozdo: Prilog teorijskoj raspravi o cenzuri. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 60, 4(2017), str. 25-44. Dostupno na: <https://www.hkdrustvo.hr/vjesnik-bibliotekara-hrvatske/index.php/vbh/article/view/526/544> (7. 7. 2023.)

Primjedbe i prijedlozi na Nacrt prijedloga predmetnog kurikula Hrvatski jezik. // NarodHR 2016. Dostupno na: <https://narod.hr/wp-content/uploads/2016/05/dokument-10-Lektire-I.pdf> (20. 8. 2023.)

Rickman, W. A Study of Self-Censorship by School Librarians. // School Library research 13(2010). Str. 4 Dostupno na: <https://www.ala.org/aasl/pubs/slr/vol13> (16. 8. 2023.)

Stipčević, A. Cenzura u knjižnicama. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, 1992.

Stipčević, A. O savršenom cenzoru iliti praktički priručnik za borbu protiv štetnih knjiga i njihovih autora. Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1994.

Stipčević, A. Sudbina knjige. Lokve : Naklada Benja, 2000.

Sweden's Storybook Heroine Ignites a Debate on Race. // The New York Times 2. 12. 2014. Dostupno na <https://www.nytimes.com/2014/12/03/arts/television/pippi-longstockings-words-to-be-modified-for-tv.html> (3. 7. 2023.)

Širac, L. Cenzura dječje književnosti i lektirnih naslova. // Jat – časopis studenata kroatistike 1, 3(2017), str. 10-24. Dostupno i na: <https://hrcak.srce.hr/192984> (1. 8. 2023.)

Sažetak

Ljudi su odavna spoznali moć pisane riječi te su stoga vrlo rano postali svjesni da moraju pronaći način kako ju kontrolirati. Tijekom stoljeća, pa i tisućljeća, vladajući su isprobavali različite mehanizme kontrole, međutim autori, nakladnici, prodavači i čitatelji uvijek su uspijevali naći načine kako ju zaobići.

Knjige za djecu i mlade posebno su izložene udarima cenzure jer su namijenjene najosjetljivijem dijelu populacije. Razlozi zbog kojih su se knjige namijenjene djeci te one na popisu lektire našle na meti cenzora raznovrsni su, no uglavnom se mogu ubrojiti u jednu od četiri glavne kategorije: erotski i pornografski sadržaji, nasilje i kriminalne radnje, odudaranje od društvene ideologije te diskriminacija.

Iako zapadne zemlje u današnje vrijeme glasno zagovaraju slobodu govora, a knjižnice su dužne osigurati svojim korisnicima pravo na slobodan pristup informacijama, školske knjižnice ipak se često susreću s pritiscima da određene knjige povuku s polica jer se smatraju neprimjerenima ili čak štetnima za djecu i mlade. Cenzura se u školskim knjižnicama ogleda u mnogim aspektima: nabavnoj politici, izlučivanju knjiga iz fondova, zatvorenim fondovima, uskraćivanju informacija o knjigama, a nerijetko je prisutna i autocenzura.

U ovom radu istražena je tema cenzure u školskim knjižnicama. Navedeni su najčešći razlozi zbog kojih se djela namijenjena djeci i mladima suočavaju s cenzurom te najčešće metode njezina provođenja u školskim knjižnicama. Rad također donosi i kratak pregled cenzure kroz povijest te situaciju danas.

Ključne riječi: knjige, cenzura, školske knjižnice, dječja književnost, lektira

Summary

People have long known the power of the written word and therefore very early on they became aware that they had to find a way to control it. Over the centuries, and even millennia, rulers have tried different mechanisms of control, but authors, publishers, sellers and readers have always managed to find ways to circumvent it.

Books for children and young people are especially exposed to censorship because they are intended for the most sensitive part of the population. The reasons why books intended for children and those on the reading lists in schools were targeted by censors are varied, but they can mostly be counted in one of four main categories: erotic and pornographic content, violence and criminal acts, deviance from social ideology and discrimination.

Although Western countries today loudly advocate freedom of speech, and libraries are obliged to ensure their users the right to free access to information, school libraries often face pressure to remove certain books from the shelves because they are considered inappropriate or even harmful for children and young people. Censorship in school libraries is reflected in many aspects: procurement policy, removal of books from collections, closed collections, denial of information about books, and self-censorship is often present.

This paper explores the topic of censorship in school libraries, the most common reasons why works intended for children and young people face censorship and the most common methods of its implementation in school libraries. The paper also provides a brief overview of censorship throughout history and the situation today.

Keywords: books, censorship, school libraries, children's literature, assigned reading